

Moral, etik og økonomi

Finn Olesen

Maj 2000

Alle rettigheder forbeholdes instituttet (IME). Mekanisk eller fotografisk gengivelse af dette WORKING PAPER eller dele heraf er uden instituttets skriftlige samtykke forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget heraf er uddrag til anmeldelser.

© Syddansk Universitet, Esbjerg og forfatteren, 2000.

Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi
IME WORKING PAPER 10/00

ISSN 1399-3224

Finn Olesen
Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi
Syddansk Universitet, Esbjerg
Niels Bohrs Vej 9-10
6700 Esbjerg
Tlf.: 6550 1514
Fax: 6550 1091
E-mail: finn@sam.sdu.dk

Abstract

Med mellemrum blusser diskussion om den økonomiske fagdisciplins videnskabelighed op. Er *main stream* tankegangen nu tilstrækkelig nuanceret i sit indhold og sin approach til at kunne fange og på relevant vis belyse de væsentligste forekomne økonomiske fænomener? På den ene side vokser tilslutningen til den fremherskende makroøkonomiske tankegang til stadighed. På den anden side lyder de kritiske røster, der påpeger denne tankegangs eksplicitte fravær af etiske og moralske overvejelser, højere og højere. I nærværende note afdækkes udvalgte træk af den nyere danske kritik af *main stream* retningen inden for makroteorien, ligesom det påpeges, at økonomisk teori, selv i sin spæde fragmenterede præklassiske begyndelse, til alle tider har indeholdt en betydende normativ dimension.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning.....	7
2. Den danske polemik: nogle hovedtræk	9
3. Et tidligt præklassisk udgangspunkt	14
4. En afrundende kommentar.....	20
Litteratur	22

1. Indledning

Som en god samfundsvidenskabelig fagdisciplin er økonomi kendetegnet ved en vis grad af flertydighed. Eksempelvis har på den ene side tilslutningen blandt fagøkonomer til, hvad der kan betegnes som en makroøkonomisk *main stream* tankegang næppe nogen sinde været større end i dag.¹ På den anden side rejser der sig til stadighed nogle kritiske røster – ofte med et videnskabsteoretisk udgangspunkt – som advarer mod netop denne fremherskende tendens. Af forholdsvis nye danske bidrag skal i denne forbindelse især fremhæves Brink (1999), Laursen (1997) og Jespersen (1996).

Udover at kritisere den særdeles udbredte anvendelse af formalisme i økonomisk teori diskuteres det også ofte om det er muligt (og nødvendigt) at give teorien en eksplicit etisk dimension.² Accepten af at gøre den økonomiske metodologi bred - i hvert tilfælde i visse sammenhænge - er dog langt fra af en nyere dato. Således har denne approach rødder langt tilbage i den økonomiske teoris historie. At forsøge at undertrykke den *normative* dimension i den økonomiske teori er en tendens, der hører vores moderne samtid til. Årsagerne hertil er formentlig flere. Dog er der næppe megen tvivl om, at for mange iboende normative aspekter i den økonomiske teori bliver forsøgt objektiviseret i et fejlagtigt forsøg på for entydigt at forfølge et eftertragtet naturvidenskabeligt forskningsideal. Som samfundsvidenskabelig fagdisciplin kan ikke alt relevant inden for økonomi måles og vejes. Økonomi er grundlæggende *kvalitativ* om end nok med betydelig flere aspekter af en kvantitativ karakter end, hvad der gør sig gældende inden for andre ”bløde” fagdiscipliner. Ved for ensidigt alene at forfølge en naturvidenskabelig approach undertrykkes den kvalitative dimension

1 Jævnfør eksempelvis følgende citat af Robert Lucas fra 1987 om udviklingstendenser i makroteorien citeret hos Jespersen (1998a:5): ”*If these developments succeed, the term 'macroeconomics' will simply disappear from use and the modifier 'micro' will become superfluous. We will simply speak, as did Smith, Ricardo, Marshall and Walras, of **economic** theory*”.

2 Blandt andet den kraftigere fokusering på miljøøkonomiske problemstillinger har skabt et behov herfor. Men også problemerne i forbindelse med transitionsprocessen i Østeuropa har betinget en større accept af anvendeligheden af en mere bred samfundsvidenskabelig approach ved analysen af mange økonomiske problemstillinger.

let, hvorved den matematisk prægede analyse kan miste såvel relevant fokus som mening. I nogle tilfælde, naturligvis kun marginalt, i andre tilfælde desværre mere fundamentalt.³

Vindes der en forståelse for dette synspunkt, er konsekvenserne klare. Den økonomiske metodologi må da udformes mere pluralistisk. I de relevante sammenhænge - og disse kan vise sig at være endda ganske mangfoldige - bør der i de økonomiske ræsonnementer også inddrages etiske og moralske⁴ overvejelser, argumenterer flere økonomer; jf. Laursen & Yndgaard (1994:295-96): *"At ville gøre økonomisk teori til en axiomatisk videnskab er efter vores opfattelse at reducere dens relevans ad absurdum⁵ ... kunne vi måske foreslå, at man igen begyndte at dyrke det filosofiske grundlag for økonomisk teori. Den kunne efter vores mening være godt tjent med en retræte fra sit nuværende matematiske luftkastel til sin oprindelige forankring i moralfilosofisk tænkning ... men moral befinder sig dårligt i et etisk vakuum, og økonomisk teori bliver menneskefjern uden moral"*.⁶

Med det ovenstående bevidst provokerende citat som udgangspunkt er formålet med denne note todelt. Dels kort i afsnit 2 at gengive nogle hovedtræk af den nyere danske debat omkring den moderne makroøkonomiske teoris påståede anvendelighed eller mangel på samme. Dels at påpege, at inddragelse af etiske og moralske overvejelser i et historisk perspektiv længe har været indeholdt i

3 For en yderligere diskussion af formalisme og økonomisk teori kan der henvises til Olesen (2000).

4 Jf. **Ordbog over det danske sprog** er etik *"videnskab eller lære om den rette handlen"* – spalte 548, bind 4 - altså læren om, hvordan man bør opføre sig overfor andre. Moral defineres i samme værk som: *"(1) indbegrebet af de (af samvittigheden, opdragelse, religion, milieu bestemte) anskuelser, hvorefter menneskelige handlinger og tanker bedømmes som gode eller slette ... (2) evnen til at holde sine handlinger og tanker i overensstemmelse med moralen (1)"* – spalte 344-45, bind 14 - altså moral er evnen til at kunne skelne mellem godt og ondt.

5 Jævnfør diskussionen hos Brink (1999) om ideal versus faktisk forekommende – bounded – rationalitet. Som korrekt påpeget af Brink betinger en systematisk økonomisk adfærd i ikke nødvendigvis en optimering (neoklassisk adfærd). Også eksempelvis satisfæring kan være udtryk for en systematisk og dermed, i henseende til de for dette formåls vedkommende opstillede kriterier, rationel adfærd.

6 Se tillige eksempelvis Jensen & Sandøe (1996), Dubgaard (1996) og Kærgård (1996) for en diskussion af etikens placering i og betydning for den økonomiske teori.

den økonomiske tænkning. Oftest, og med rette, henviser man i denne sammenhæng til den klassisk økonomiske æra, hvor den økonomiske tænkning stort set altid gav plads til en diskussion af og en refleksion over disse normative aspekter. Tænk eksempelvis blot på Adam Smiths forfatterskab, der indeholder to helt fundamentale bidrag til såvel moralfilosofien som den økonomiske tænkning; jf. Raphael (1985). Da den indeholdte normative dimension i den klassiske økonomi således er veldokumenteret og generelt erkendt og anerkendt af de fleste, skal det i denne note i afsnit 3 forsøges illustreret, at også den helt tidlige præklassiske tankegang indeholdt etiske og moralske overvejelser som væsentlige elementer i denne periodes fragmenterede tilløb til en struktureret økonomisk argumentation.

2. Den danske polemik: nogle hovedtræk

Som det vil fremgå af gennemgangen i dette afsnit, er det især udformningen af og indholdet i den moderne makroteori, som diskuteres hos Jespersen og Brink, mens Laursen er mere bred og generel i sin tilgang. Dermed være ikke sagt, at de efterfølgende præsenterede kritiske synspunkter er uden mikroøkonomiske implikationer.⁷ Er et traditionelt neoklassisk fundament uhensigtsmæssig for den makroøkonomiske beskrivelse og analyse, hvor relevant er et sådant set up da ved en belysning af den mikroøkonomiske sfære? Forfægtes igen en metodologisk pluralistisk opfattelse er svaret vel det enkle, at den neoklassiske tilgang blot er et blandt mange andre bud på, hvorledes økonomiske problemstillinger kan belyses. Naturligvis med en større anvendelighed på nogle områder end på andre. Netop derfor er det nødvendigt, at der også gives plads til andre teoretiske tilgange, der jo bidrager til den videnskabelige erkendelse ad en anden vej end main stream tankegangen. Fremkommer andre teoretiske tilgange med analoge resultater til den neoklassiske teoris udsagn, understøttes disse, og fremstår

7 For en kritisk belysning af den moderne main stream tankegang inden for mikroteorien – rational choice theory og game theory – og en vurdering af dennes eventuelle teoretiske og/eller empiriske progressivitet kan der henvises til Beed & Beed (2000). Konkluderende siges det her, p. 177, om de to teoriretninger: "*RCT and GT may be doing no more than producing simplistic, trivial, and commonplace theoretical and empirical conclusions about real-world behavior that have long been observed and theorized*", hvor de to teoriretninger især gennem anvendelse af matematik har forsøgt "*... to formalize this knowledge*".

dermed med en større forklaringskraft. Er de modsætningsvist kontradiktoriske, opstår der et spændingsfelt, som ægger til yderligere fordybelse – teoretisk, empirisk som begrebs- og erkendelsesmæssigt – hvilket vel netop burde kendetegne et ægte videnskabeligt miljø. Man kan derfor vælge at læse de efterfølgende kritiske kommentarer som en afstandtagen til den neoklassiske teori og analyse. Eller man kan mere blidt fortolke dem som et udtryk for et behov for en større fleksibilitet i den teoretiske tilgang til økonomiske problemstillinger.

Hovedtemaet hos Jespersen (1996) er et oprør mod (og et opgør med) den neoklassiske teoridannelse som relevant fundament for makroteorien. Ved at forholde sig kritisk til fem udvalgte neoklassiske udsagn⁸ forsøger Jespersen at dokumentere, hvad man kunne benævne den atomistiske fejlslutning.⁹ Inden for rammerne af dette positivistisk prægede univers kritiseres især, at teoridannelsen, ifølge Jespersen (1996:26), forveksler **is** med **ought**: ”... *hvis sigtet med ’økonomiteorien’ er at forklare og forstå økonomiske processer i det samfund, som omgiver os her og nu, så er det næppe hensigtsmæssigt at bygge denne forståelse på en ’bør-teori’: Mennesket burde være ’rationelt’ og kende fremtiden, prisdannelsen burde foregå under fuldkommen konkurrence etc. Med et sådant udgangspunkt er neoklassisk teori – her repræsenteret ved den generelle ligevægtsmodel – på hastig march væk fra den beskrivende økonomi og direkte på vej over i den normative teoribygning*”.

At den makroøkonomiske teori indeholder en normativ dimension fremhæves også i Jespersen (1998a). Således vil den makroøkonomiske analyse, hævdes det, være ideologisk, idet analysen altid – om end måske kun implicit – vil afspejle forskerens samfundsfilosofi (”visionen” for samfundet og dets udvikling). I et forsøg på at undertrykke denne dimension forsøges den moderne makroteori objektiveret gennem især tre tiltag, argumenterer Jespersen. Dels

8 Jespersen (1996:19-20): 1) Lavere løn giver vækst og beskæftigelse; 2) Øget opsparing giver vækst og beskæftigelse; 3) Sunde statsfinanser er en forudsætning for vækst og beskæftigelse; 4) Gennemførelsen af ØMU’en skaber vækst og beskæftigelse i Europa samt 5) Økonomisk vækst er nødvendig, hvis der skal blive råd til at gøre noget effektivt for miljøet.

9 Jævnfør Jespersen (1998a:7): ”... når der inden for rammerne af et (økonomisk) system søges at drages (ex post) makrokonklusioner på baggrund af en generaliseret mikroøkonomisk teori”.

gennem den eksplicite formulering af et neoklassisk mikroøkonomisk fundament for teoridannelsen, dels ved anvendelse af en tiltagende grad af formalisme samt dels ved en accept af ahistorisme som et grundlæggende princip som følge af den udbredte anvendelse af G.E.-modeller. Men er sådanne objektiviseringsiltag ikke præcist selv lige netop normativt betingede?

For Jespersen, som for andre post-keynesianere,¹⁰ er makrodimensionen i økonomisk teori ikke bare en enkel aggregering af hændelser og fænomener på mikroplanet. Hertil er dels den traditionelle neoklassiske forståelse af de økonomiske agents adfærd for simpel (og uproblematisk) dels anvendelsen af ligevægtpostulatet for restriktiv; jf. f.eks. Yndgaard (1999). F.eks. kan der på baggrund af et sådant teoretisk set up drages nogle fejlagtige policy konklusioner, mener Jespersen (1996:92-93), idet: *"Antagelsen om, at den private sektor af sig selv søger mod ligevægt, må karakteriseres som en af de helt urealistiske neoklassiske forudsætninger. Men det er præcis den antagelse, der ligger bag de 'hardcore' neoklassiske økonomers insisteren på, at enhver økonomisk politik er ineffektiv, ja, ligefrem destabiliserer samfundsøkonomien"*.¹¹

Defineres makroteoriens rationale i overensstemmelse med Brink (1999:43) som *"... at beskrive virkeligheden som den er og at undersøge muligheder for og konsekvenser af faktiske former for økonomisk politik"*,¹² hævdes den moderne makroteori ved sit metodiske grundlag at afsondre sig herfra i en sådan

10 For en kort indføring i denne teoriretnings forestillingsverden kan der henvises til Davidson (1991).

11 I hvert tilfælde Andersen (1999) lader sig ikke overbevise af Jespersens argumentation om den neoklassiske teoris manglende makroøkonomiske anvendelighed. Om end han tager klar afstand fra Jespersens mange såkaldte neoklassiske stråmænd, slår han selv, p. 232, følgende helt centrale pointe fast, der vel netop kan siges at udgøre et af Jespersens mest fundamentale kerneudsagn: *"... at man ikke kan slutte fra effekterne for en enkelt agent til effekterne for helheden, netop fordi interaktionen mellem agenterne har afgørende effekt"*, jævnfør f.eks. følgende citat fra Jespersen (1998a:6): *"... vigtigt at erkende, at de realiserede/gennemførte dispositioner fremkommer som en konsekvens af samspillet mellem på den ene side de individuelle præferencer og adfærdsantagelser og på den anden side det samfundsøkonomiske systems strukturer og institutioner"*.

12 Jævnfør igen Jespersen (1998a:10): *"Et af kendetegnene ved makroøkonomisk teori er, at den må basere sig på en helhedsopfattelse af, hvorledes samfundet grundlæggende 'er skruet sammen'"*.

udstrækning, at teorien og dens anvendelsesmuligheder er blevet indhyllet ”... i et postuleret stringent mikroøkonomisk grundlag, der ved nærmere eftersyn minder langt mere om folkløristiske fortællinger”, p. 44. Ifølge Brink kan teoriens metodegrundlag karakteriseres ved de følgende fem punkter: 1) teorien anvender et eksplicit mikrofundament med 2) neoklassisk optimerende, ofte repræsentative, agenter, der 3) opererer intertemporalt i en 4) G.E.-modelsammenhæng, hvor agenternes forventninger 5) er rationelle med indbyggede læreprocesser.¹³

Konsekvenserne af et sådant teoretisk set up er, ifølge Brink – igen helt på linie med Jespersen – at makroteorien fejlagtigt blot bliver en simpel aggregering af mikroplanet. Teoretisk måske nok yderst elegant, men næppe specielt hverken virkelighedsnær eller videre relevant.

Som fremhævet af Petersen (1998:12), er Karsten Laursens ærinde med sin bog ”... at sætte ord på sin gennem årene skærpede skepsis over for den økonomiske forsknings metodegrundlag og at fastholde økonomiens rod i moralfilosofien som åndsvidenskab”. Dette sker ved især at forholde sig kritisk til homo oeconomicus, der forudsætningsvist er gjort til ekspert på områderne rationalitet og egoisme¹⁴ og til den udbredte anvendelse af formalisme i økonomisk teori.

Igen understreges hos Laursen (1997:48) den normative dimensions helt centrale betydning: ”Men rationel adfærd er i sig selv en moralsk norm, fordi den ofte vil stride mod andre moralske normer. Økonomerne kan ikke både blæse og have mel i munden. De kan ikke uden at komme i konflikt med sig selv gøre øko-

13 Om disse skriver Laursen (1997:20): ”Med rationelle forventninger reduceres tilpasningstiden i økonomien fra én ligevægtssituation til en anden næsten ad absurdum, fordi alle ved, hvor de skal hen. I virkelighedens verden tager det jo tid for økonomien at tilpasse sig en ydre ændring. Så lang tid, at der altid er sket noget nyt, inden tilpasningen har fundet sted”. At anvendelsen af rationelle forventninger også får betydning for den måde, hvorpå tidsdimensionen i økonomiske teori tillades at udfolde sig, diskuteres f.eks. hos Yndgaard (1999), hvor det p. 17 fremhæves, at: ”... the rational expectations mechanism is an artefact in the sense that it replaces calendar time by meta time”, hvorved muligheden for f.eks. false trading undertrykkes.

14 Som citeret i Laursen & Yndgaard (1994:292): ”Private greed and private rationality are the twin axioms of economic theory”.

nomisk teori til en rationel, værdifri videnskab, fordi rationaliteten er moralsk befængt og derfor ikke værdifri”.¹⁵

Man må derfor anerkende den principielle forskel mellem natur- og samfundsvidenskabelige problemstillinger. Nok kan den naturvidenskabelige approach forekomme også samfundsforskeren ganske attraktiv,¹⁶ men da ikke alt, der er af relevans for en tilfredsstillende belysning af samfundsvidenskabelige problemstillinger, kan måles og vejes, har approachen sin naturlige begrænsning.¹⁷ Metodologisk må man gå pluralistisk til værks, således at det kvalitative økonomiske aspekt får sit nødvendige spillerum, hvor den konkret behandlede problemstilling betinger det. Men tillader den fremherskende økonomiske ontologi en sådan mulig mangfoldighed? Her overfor stiller Laursen sig skeptisk. Han mener således, p. 65, at der må ske et paradigmeskifte inden for den økonomiske fagdisciplin, således at der kan fremstå ”... en samlet samfundsvidenskabelig ontologi, en såkaldt transcendental økonomisk realisme. Denne realisme adskiller sig fra den empiriske realisme ved at opfatte verden som sammensat af fænomener, som er strukturerede i den betydning, at de ikke kan reduceres til blot at være observerbare, og intransitive i den betydning, at de eksisterer og fungerer, selv om man ikke kan identificere dem”.

Hos Kærgård (1999) stilles der nogle spørgsmålstejn ved berettigelsen af den rejste kritik mod den økonomiske *main stream* tankegang.¹⁸ Hovedsynspunktet er her det, at kritikken skyder over målet. Nok er en vis skepsis acceptabel, men

15 At menneskelig adfærd generelt ofte er præget af i hvert tilfælde en vis grad af irrationalitet, fremgår af Laursen (1997:42): ”Som Paulus skriver i sit brev til menigheden i Rom, forstår han ikke, hvordan han handler, det han vil, er netop det, han ikke gør, og det han hader, er netop det, han foretager sig. Hvis sådanne sjælekvaler er et alment menneskeligt problem, hvad de selvfølgelig er, har den repræsentative forbruger ikke meget til fælles med homo oeconomicus, som ved hvad han vil, og derfor er der ingen slinger i valsen, når han opstiller sine præferencer og inden for sin økonomiske formåen handler derefter”.

16 Netop derfor er økonomi som fag betragtet i en stadig større udstrækning ”... baseret på abstrakte modeller, determinisme og reduktionistisk tænkning”; hævder Jespersen (1998b:13).

17 ”Men naturvidenskabelige metoder egner sig trods alt bedre i naturvidenskaben end i samfundsvidenskaben. Økonomi som videnskab bliver ikke moden ved at trække på fysikkens metoder”; Laursen (1997:19).

18 Kærgårds betragtninger synes at rette sig mere generelt mod hele den økonomiske fagdisciplin end blot, mere isoleret set, den moderne makroteori alene.

man bør dog erindre sig, hævder Kærgård (1999:25), at ”*Det, neoklassisk teoris rationalitet og egoisme bidrager med, er, når den er bedst, netop nøgternheden og den sunde fornuft*”. I al væsentlighed gælder det derfor for økonomen om at afdække stabile strukturer og skabe overblik i et kaotisk mylder af information gennem anvendelse af et stringent modelapparat. Teoretisk såvel som økonometrisk. Om end entydige (og også gerne enkle) kausalforklaringer naturligvis ville være at foretrække, er det dog næppe sandsynligt, at der kan afdækkes mange samfundsvidenskabelige naturlove al den stund, at motivforklaringer må antages at være ganske betydeligt til stede inden for den samfundsvidenskabelige sfære.¹⁹

3. Et tidligt præklassisk udgangspunkt

Slår man ordet økonomi op, ser man, at ordet er græsk i sin oprindelse. Ligeledes fremgår det, at ordet betyder at økonomisere eller *at holde hus med*. Og netop dette at forestå en privat husholdning bedst muligt var en af de problemstillinger, man beskæftigede sig med i den klassisk græske tænkning; jf. Estrup (1998:5), der definerer antikkens opfattelse af økonomi som *læren om det fornuftige liv i den enkelte husholdning*. Som fremhævet af blandt andet Deane (1982:2), var den økonomiske dimension dog af en noget underordnet betydning i den klassisk græske samfundsdebat. Denne satte i højere grad fokus på politiske som filosofiske og moralske problemstillinger af relevans for en aristokratisk udformet bystat. Eller som Schumpeter (1994:54) har formuleret det: ”... *the Greek philosopher was essentially a political philosopher: it was from the polis that he looked into the universe, and it was the universe – of thought as well as of all other human concerns – that he found reflected in the polis*”.

Man kan således sige, at den græske approach snarere var af en bred samfundsvidenskabelig end af en mere snæver defineret økonomisk dimension alene. Den økonomiske aktivitet var derfor, ifølge grækerne, en aktivitet, der ikke

19 Kærgårds opfattelse af historien – ”ADAM, SMEC, Det gamle Testamente, Saxo m.fl. står sammen om et historiesyn, ifølge hvilket man kan uddrage en lære af fortidens historie, som kan bruges til at sige noget om fremtiden. Historien er ikke engangsbegivenheder, men fortællinger med en morale”, p. 23 – synes derfor også at være åben for debat; jf. Petersen (1999).

kunne betragtes løsrevet fra al anden aktivitet i samfundet, ligesom man især burde fokusere på ”*the quality and justice of life*”; jf. Landreth & Colander (1994:25). En egentlig systematisk og traditionel forståelse af økonomiske problemstillinger finder man derimod ikke hos de græske tænkere.²⁰

Af ganske naturlige årsager blev der hos grækerne især sat fokus på de ikke-markedsmæssige allokeringsmekanismer: efter hvilke politiske, organisatoriske som økonomiske retningslinier skulle staten ledes for at sikre den fornødne effektivitet og stabilitet? I et forsøg på at forholde sig til denne problematik ydede de græske tænkere forskellige bidrag, der i et varierende omfang indeholdt – også set med nutidens øjne – interessante økonomiske elementer. Af de græske tænkere skal her blot kort nævnes tre: Xenophen (427-355 f. Kr.), Platon (427-347 f. Kr.) og Aristoteles (384-322 f. Kr.).

I sit skrift *Oeconomicus* forholdt Xenophen sig; jf. Ekelund & Hérbert (1990:14-17), i hvert tilfælde til to interessante problemstillinger begge af en mikroøkonomisk karakter. Nemlig dels de forventede positive effekter af arbejdskraftens specialisering dels en forståelse for betydningen af subjektive værdibetragtninger i forbruget af givne goder. Xenophen forsøgte således at beskrive, hvorledes man blandt andet gennem en specialisering kunne øge effektiviteten i husholdningen, produktionen, militæret og den offentlige administration med en gevinst i form af et øget økonomisk overskud til følge. Ligeledes påpegede han, at det er den nydelse, som man kan opnå ved forbruget af et givet gode, fremfor godet selv, der i en økonomisk forbrugsbetragtning er den relevante.

Den nok mere kendte Platon beskæftigede sig især med udformningen af den ideale stat, hvor ifølge Schumpeter (1994:55): ”*all economic and non-economic activity was strictly regulated*”, hvilket derfor også hos Platon giver anledning til visse økonomiske overvejelser. Eksempelvis må der ske en specialisering af

20 Jævnfør f.eks. Galbraith (1987) kapitel 2, hvor han eksempelvis, p. 13, diskuterer grækernes mulighed for at opstille en egentlig pristeori: ”*Without wages and interest in the ancient world there could not be a theory of prices in any modern sense. Prices derive in one way or another from production costs, and production costs were not a visible function in the slave-owning household*”.

visse sider af statens økonomiske liv. Schumpeter hævder således, at Platons skrifter helt klart synes at indeholde en korrekt forståelse for såvel nødvendigheden som konsekvenserne af en arbejdskraftspecialisering.²¹ Som følge heraf får man dermed behov for markeder, hvor de enkelte kan udveksle goder med hinanden. For at sikre sig, at denne adfærd ikke skal afstedkomme en uhen-sigtsmæssig profitmulighed, der kan være potentielt destruktiv for den stabile samfundsstruktur, må vareudvekslingen på markedet, ifølge Platon, derfor underkastes en administrativ kontrol. Kun herved sikres det, at handel finder sted til en retfærdig og dermed acceptabel pris.

Den mest betydningsfulde af de her tre nævnte grækere i henseende til økonomi er uden tvivl Aristoteles, der i sit forfatterskab berører flere forskellige økonomiske aspekter. Eksempelvis diskuterer han begrebet privat ejendomsret og argumenterer for den opfattelse, at privat ejendomsret giver et væsentligt incitament til en øget effektivitet og dermed et større økonomisk overskud. Igen sker dette ud fra en bred samfundsvidenskabelig forståelse, idet: *"Aristoteles defended private property for **all** classes, on the grounds that it promotes economic efficiency, engenders social peace, and encourages the development of moral character"*, Ekelund & Hérbert (1990:20).

Derudover beskæftiger Aristoteles sig, som de to andre grækere, også med byttehandelsproblematikken. I en belysning af denne anerkender han blandt andet penges forskellige funktioner (værdienhed samt bytte- og værdiopbevaringsmiddel): *"to explain what money is and what money does"*; jf. Schumpeter (1994:63). Endvidere konfronterer han begreberne *behov* og *lyster* med hinanden. At forsøge at tilfredsstille menneskenes behov er rigtigt og naturligt, derimod er det uacceptabelt at forsøge at tilfredsstille folks ubegrænsede lyster. Hvor den første type af bytte eller handelsaktivitet ikke nødvendigvis indebærer brugen af egentlige betalingsmidler, er den sidste type af aktivitet umulig at gennemføre uden eksistensen af penge. Det er derfor, ifølge Aristoteles, muligt ved denne type af handel at opnå en profit – den faktiske pris på markedet vil

21 "Puts the emphasis ... upon the increase of efficiency that results from allowing everyone to specialize in what he is by nature best fitted for"; Schumpeter (1994:56).

dermed overstige den fiktive såkaldte *just price*²² - der er usund, derved at den truer den stabile samfundsstruktur. Motiverne bagved eller formålet med en handel, der kun kan gennemføres ved anvendelse af egentlige betalingsmidler, er derfor, hævder Aristoteles, ofte kun begrundet i et ønske om at opnå en pekuniær gevinst.

Overordnet set har Schumpeter (1994:60) karakteriseret Aristoteles' tankegang derved, at han: "... based his economic analysis squarely upon wants and their satisfactions. Starting from the economy of self-sufficient households, he then introduced division of labor, barter, and, as a means of overcoming the difficulties of direct barter, money ...".

Om end de græske bidrag i deres udformning, set med mere moderne øjne, nok forekommer noget fragmenterede, må deres betydning i en overordnet historisk sammenhæng ikke overses. Jf. eksempelvis Ekelund & Hérbert (1990:24), der sammenfattende om den klassisk græske tænkning skriver: *"Looking backward through the millennia, it is clear that what the Greeks contributed to western thought was a rational approach to social science. Their ideas established a continuum that stretched from the microeconomic values of the basic production/consumption unit of the household to the macroeconomic values of happiness and self-sufficiency of the collective citizenry"*.

Efter den klassisk græske periode fulgte den romerske storhedstid. Som Schumpeter (1994:66-70) argumenterer for, kunne denne periode have bidraget med yderligere økonomisk analytiske indlæg, der forholdt sig til tidens mange økonomiske problemstillinger. Dette blev dog som bekendt ikke tilfældet. Til gengæld bidrog Romerriget med et juridisk fundament, som kom til at præge eftertidens juridiske forståelse på afgørende vis.

22 Schumpeter (1994:61) argumenterer ret overbevisende for den opfattelse, at Aristoteles ved the just price forstod markedsprisen, idet: "...he was prepared to accept as 'just' **any** transaction between individuals that was carried out at such prices – which is in fact what the scholastic doctors were to do explicitly".

Først betydeligt senere i middelalderen, efter en periode præget af islamisk indflydelse, hvor 'Islam led the world in power, organization, and extent of government; in social refinements and standards of living; in literature, scholarship, science, medicine, and philosophy'; Ekelund & Hérbert (1990:26), skulle man igen aktivt forfølge økonomiske synspunkter og ræsonnementer. Dette sker i skolastikken, hvor man genoptager og videreudvikler den klassiske græske forståelse.²³ Den umiddelbare årsag hertil synes at være ganske banal. Sammenlignes middelalderens feudale samfund opdelt i selvstændige herremandslen med de græske bystater, synes analogien at være åbenbar. De institutionelle rammer for de to typer af samfund synes nogenlunde identiske.²⁴ Som Screpanti & Zamagni (1995:16) påpeger, fungerede det feudale samfund ved hjælp af "authority, faith and tradition".

Overordnet set var det feudale samfund delt i tre klasser: den arbejdende og uoplyste bondestand, den herskende adel samt den magtfulde katolske kirke. Mens adelen som klasse især tog sig af de militære anliggender, varetog præsteskabet den intellektuelle dimension i datidens samfund.²⁵ Det forekommer derfor helt naturligt, at den intellektuelle aktivitet helt overvejende var rettet imod moralske spørgsmål: hvordan bør den enkelte opføre sig "pænt" – altså moralsk korrekt – i en (markeds)økonomisk sammenhæng? Især retfærdighedsaspektet

23 I Schumpeter (1994:71) gives den følgende argumentation for, hvorfor den helt tidlige kristendom ikke affødte nogle egentlige økonomiske bidrag af interesse: " ... it is clear that the Christian Church did not aim at social reform in any sense other than that of moral reform of individual behavior ... it never promised economic paradise or, for that matter, any paradise this side of the grave. The How and Why of economic mechanisms were **then** of no interest either to its leaders or to its writers".

24 "Both Greek antiquity and European feudalism were characterized by small, insular, self-sufficient economies with little capital and low levels of production. At the level of basic production, serfdom was akin to slavery, save for the legal difference that serfs did not relinquish property rights over their own bodies. In effect, serfs were tied to the land, regardless of owner, whereas slaves belonged to a particular owner, regardless of whether or not the owner possessed land", Ekelund & Hérbert (1990:36).

25 Et præsteskab med en unik grad af homogenitet, som Schumpeter (1994:75) har karakteriseret som: " ... all ... spoke the same unclassical Latin; they heard the same Mass wherever they went; they were formed by an education that was the same in all countries; they professed the same system of fundamental beliefs; and they all acknowledged the supreme authority of the Pope, which was essentially international: their country was Christendom, their state was the Church".

var i fokus af disse overvejelser; jf. Galbraith (1987:26): "A fair price was thus enjoined as a religious obligation; default therefrom made the perpetrator subject not only to the moral condemnation of the community but to appropriate religious sanction, if not in this world, then in the next".

Hvordan skulle den retfærdige pris nu bestemmes? Ifølge skolastikernes tankegang, hvoraf især St. Thomas Aquinas (ca. 1225-1274) udgør den kendteste bidragsyder, afhang en vares pris af dens bytteværdi, der igen var bestemt af vares produktionsomkostninger, idet "goods are measured in relation to labor"; jf. Ekelund & Hérbert (1990:29). Men afspejler den faktiske markedspris altid den eftertragtede just price? Problematikken er her den, at mens den retfærdige pris er bestemt ud fra en normativ vurdering, da bør den faktiske markedspris (i et nogenlunde frit marked) være mere objektivt bestemt, det vil sige ud fra rene økonomiske faktorer alene,²⁶ eksempelvis med udgangspunkt i produktionsomkostningerne. En måde at tackle problemet på kunne naturligvis være, som også Landreth & Colander (1994:32) gør det, at fortolke den skolastiske tankegang derhen, at "the just price meant simply the prevailing market price".

I det hele taget kan den ovenstående diskussion måske synes noget søgt, al den stund, at det feudale samfund langt fra kan karakteriseres som et blot nogenlunde markedsdirigeret samfund. Som fremhævet af Galbraith (1987:30) var prisvektorens betydning som allokeringsmekanisme i det feudale samfund ikke særlig markant, idet: "Economics, to repeat, does not exist apart from the relevant economic life. The rigid hierarchical structure of feudal society commanded and distributed goods and services not in response to price but in response to law, custom and the fear of condign and markedly painful punishments".

Endvidere har Screpanti & Zamagni (1995:18) forsøgt at forholde sig normativt til skolastikkens væsentlige indhold. De betragter således den skolastiske tænkning som et forsøg på at fastholde den herskende classes (især kirkens) magtposition i et samfund under en begyndende strukturel forandring, der gradvist,

26 Jævnfør dog diskussionen hos Galbraith (1987:26-27), hvor der i forbindelse med en diskussion af *the just price* versus *the market price* stilles et spørgsmål stegn ved markedets påståede skær af ubetinget objektivitet.

men sikkert, i den efterfølgende periode skulle øge den internationale handel endda ganske markant. Forudsætningen for en forøget handel er dels et mere stabilt dels et større udbud af forarbejdede goder. Derved kommer ikke alene handelsmanden, men også lauget og håndværksmesteren til at stå mere centralt placeret i det økonomiske system.

4. En afrundende kommentar

Som det er fremgået af det foranstående, har økonomisk teori nok altid været kendetegnet ved en indeholdt normativ dimension; her konkret belyst ved eksempler hentet fra den tidlige præklassiske tænkning. Somme tider har det normative aspekt været eksplicit, andre gange mere ydmygt og undertrykt, til stede. Samtidig vil nogle hævde, at den naturvidenskabelige approach med stor succes i al almindelighed kan anvendes på samfundsvidenskabelige problemstillinger. Andre ser med en større skepsis på dennes anvendelighed og advokerer for en metodologisk pluralisme.²⁷

Grundlæggende er vel al videnskab normativ i den forstand, at vi **må** vælge emne – hvorfor behandle et og ikke et andet emne? – og en konkret metode ("teknisk" i bred forstand inklusive lingvistiske og semantiske aspekter) med de begrænsninger, der følger heraf.²⁸ Ingen er vel i dag længere positivist; og som Popper har sagt det: viden på ethvert tidspunkt udgør blot en provisorisk sandhed. Hvor stor anerkendelse det subjektive element bør have, afhænger vel af videnskabens karakter; ontologisk lægger naturvidenskabelige problemstillinger langt lettere op til en neopositivisme, mens fortolkningselementet helt klart er betydeligt tydeligere til stede inden for samfundsvidenskab og humaniora; et spektrum rækkende fra en neopositivistisk over kritisk teori til en konstruktivistisk verdensopfattelse. Og det at forholde sig normativt til en given problem-

27 Jævnfør f.eks. John Maynard Keynes der i 1938 netop pointerede, at "I also want to emphasize strongly the point about economics being a moral science. I mentioned before that it deals with introspection and with values. I might have added that it deals with motives, expectations, psychological uncertainties; Olesen (1991:135).

28 Jf. også opfattelsen hos Beed & Beed (2000:166): "Reality and truth may be out there, but people may not be able to reach them easily because we are unable to assess the state of the world (reality) except through our beliefs".

stilling er ikke nødvendigvis det samme som ren ustruktureret metafysik; tænk blot på de forskellige velfærds-kriterier, som man anvender inden for økonomisk teori.

Hvorom alting er, synes den følgende sammenfattende vurdering hos Petersen (1999:373) at være ganske fornuftig at få forstand af, hvorfor den passende kan afrunde denne korte note: *"Main-stream samfundsvidenskab har utvivlsomt givet megen værdifuld information; men dens metode må håndteres i ydmyg erkendelse af, at der er andre veje til indsigt. Og disse veje gør tolkningsrummet større. Naturvidenskaben er måske i højere grad kumulativ, præget af overvejende enighed om paradigmet og en henvisning af fortids tankegods til det teorihistoriske museum; men det er vel egentlig ikke et problem at måtte erkende, at indsigten i den sociale virkelighed har en anden beskaffenhed end forståelsen af de naturlige fænomener"*.

Litteratur

- [1] Andersen, Torben M. (1999): "Økonomi og Virkelighed: Fem økonomiske "sandheder" til debat", *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1999, pp. 232-34.
- [2] Beed, Clive & Beed, Cara (2000): "Intellectual progress and academic economics: rational choice and game theory", *Journal of Post Keynesian Economics* 1999-2000, pp. 163-85.
- [3] Brink, Helge (1999): "Makroøkonomiens folkløse", *Samfundsøkonomen* 1999:4, pp. 39-45 & 47-49.
- [4] Davidson, Paul (1991): "Controversies in Post Keynesian Economics", Edward Elgar 1991.
- [5] Deane, Phyllis (1982): "The evolution of economic ideas", Cambridge University Press 1982.
- [6] Dubgaard, Alex (1996): "Økonomi, miljø og etik", *Økonomi & Politik* 1996:2, pp. 4-16.
- [7] Ekelund, Robert B. & Hébert, Robert F. (1990): "A History of Economic Theory and Method", McGraw-Hill 1990.
- [8] Estrup, Hector (1998): "Nogle grundtræk af den økonomiske teoris udvikling", Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1998.
- [9] Galbraith, John Kenneth (1987): "A History of Economics. The Past as the Present", Hamish Hamilton 1987.
- [10] Jensen, Karsten Klint & Sandøe, Peter (1996): "Økonomisk rationalitet og etik", *Økonomi & Politik* 1996, Nr. 2, pp. 17-33.

- [11] Jespersen, Jesper (1999): "Travlhedens Pris – en kommentar til Niels Kærgård", *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1999, pp. 375-79.
- [12] Jespersen, Jesper (1998a): "Makroøkonomiske Visioner", *Samfundsøkonomen* 1998:6, pp. 5-12.
- [13] Jespersen, Jesper (1998b): "Hvorfor flygter de studerende fra økonomi-studiet?", *Samfundsøkonomen* 1998:7, pp. 13-17.
- [14] Jespersen, Jesper (1996): "Økonomi og virkelighed. Fem økonomiske "sandheder" til debat", Forlaget Fremad 1996.
- [15] Kærgård, Niels (1999): "Økonomiens elendighed: Myte eller realitet", *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1999, pp. 20-32.
- [16] Kærgård, Niels (1996): "Økologi, etik og økonomerne", *Økonomi & Politik* 1996, Nr. 2, pp. 42-52.
- [17] Landreth Harry & Colander, David (1994): "History of Economic Thought", Houghton Mifflin Compagny 1994.
- [18] Laursen, Karsten (1996): "Økonomi og moral. Fem essays", Handelshøjskolens Forlag 1996.
- [19] Laursen, Karsten & Yndgaard, Ebbe (1994): "Nytte og moral" fra bogen "Perspektiver i samfundsvidenskaberne", redigeret af Bolwig, Niels Geert m.fl., pp. 287-97, Aarhus Universitetsforlag 1994.
- [20] Olesen, Finn (2000): "Om økonomi, matematik og videnskabelighed – et bud på en provokation", Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, Syddansk Universitet Esbjerg.
- [21] Olesen, Finn (1991): "Keynes' kritik af 'Tinbergens Metode'" fra bogen "Model og virkelighed – træk af debatten om de økonomiske modeller",

redigeret af Jespersen, Jesper, pp. 133-37, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1991.

- [22] Petersen, Jørn Henrik (1999): "Kærgårds stråmænd – en lidt polemisk kommentar til en meget polemisk artikel", Nationaløkonomisk Tidsskrift 1999, pp. 372-75.
- [23] Petersen, Jørn Henrik (1998): "Løst sagte refleksioner over et jubilæum og en bog", Samfundsøkonomen 1998:3, pp. 10-14.
- [24] Raphael, D.D. (1985): "Adam Smith", Oxford University Press.
- [25] Schumpeter, Joseph (1994): "History of Economic Analysis", Routledge 1994.
- [26] Screpanti, Ernesto & Zamagni, Stefano (1995): "An Outline of the History of Economic Thought", Clarendon Press 1995.
- [27] Yndgaard, Ebbe (1999): "Some reflections on time and equilibrium", Working Paper No. 1999-16, Institut for Økonomi, Aarhus Universitet 1999.

Department of Environmental and Business Economics
Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi (IME)

IME WORKING PAPERS

ISSN: 1399-3224

Issued working papers from IME

Udgivne arbejdspapirer fra IME

No.

1/99	Frank Jensen Niels Vestergaard Hans Frost	<i>Asymmetrisk information og regulering af forurening</i>
2/99	Finn Olesen	<i>Monetær integration i EU</i>
3/99	Frank Jensen Niels Vestergaard	<i>Regulation of Renewable Resources in Federal Systems: The Case of Fishery in the EU</i>
4/99	Villy Søgaard	<i>The Development of Organic Farming in Europe</i>
5/99	Teit Lüthje Finn Olesen	<i>EU som handelsskabende faktor?</i>
6/99	Carsten Lynge Jensen	<i>A Critical Review of the Common Fisheries Policy</i>
7/00	Carsten Lynge Jensen	<i>Output Substitution in a Regulated Fishery</i>
8/00	Finn Olesen	<i>Jørgen Henrik Gelting – En betydende dansk keynesianer</i>
9/00	Frank Jensen Niels Vestergaard	<i>Moral Hazard Problems in Fisheries Regulation: The Case of Illegal Landings</i>
10/00	Finn Olesen	<i>Moral, etik og økonomi</i>